

Miran Komac

MIGRACIJSKI PROCESI V FURLANIJI-JULIJSKI KRAJINI
S POSEBNIM OZIROM NA BENEŠKE SLOVENCE*

Vseitalijanska konferenca o emigraciji leta 1988 je potekala pod naslovom »Gli Italiani che vivono il mondo« (Italijani, ki živijo svet), ki zelo plastično ponazarja obseg emigracije v celotni Italiji. Vendar je navedba lahko tudi vprašljiva, saj je potrebno sintagmo emigrant — Italijan obravnavati skoraj izključno v povezavi emigrant — italijanski državljan. Migracijski procesi navadno zadevajo področja izven »Piemonta in prvega kroga pridruženih pokrajin«, ki imajo pogosto tudi specifično, etnično konotacijo (južni predeli Italije, Abruci,¹ Sardinija, Furlanija in Beneška Slovenija).

Ko problematiko migracijskih procesov lociramo na področje Furlanije-Juljske krajine (nadalje: F-JK),² opazimo najprej sledeče frapantne številke: v obdobju 1876 do 1942 je iz F-JK emigriralo 1.786.424 oseb, od katerih se jih vrne le 14,7 %;³ v obdobju med leti 1946—1958 emigrira 230.476 oseb, imigrira pa 64.909 (28 %). To je obenem obdobje, ko se postopno zaokrožuje dokončna emigracija, značilna za prvo obdobje, z uveljavitvijo procesa začasne emigracije. Tretje obdobje omejujeta letnici 1959—1968, v katerem emigrira 121.112 oseb, imigrira pa 102.024 (84,2 %) ljudi; v letu 1969 pa postane F-JK prva dežela v Italiji, ki ji uspe izenačiti (vsaj demografsko) emigracijske in imigracijske procese.

Po tem letu izjemno hitro narašča proces imigracije z dvema pomembnima značilnostma. Najprej velja omeniti zelo različen odstotek imigrantov po posameznih teritorialnih enotah v F-JK: osrednje gričevnato področje 24,2 %; centralni predel, področje Vidma in Čedad 18,5 %, predel Pordenona in Sacila 14,5 %, Codroipo in Sanvitese 9,5 %. Še pomembnejša pa je druga značilnost, iz katere je razvidno, da pretežni del imigrantov sestavljajo upokojenci, medtem ko emigrante še vedno predstavljajo mlajše aktivne generacije. Ta emigracija, ki poteka od leta 1978 dalje, imenovana »tecnologica« (tudi »cantieristica«) se prepozna v odhajanju mlajših kvalificiranih delavcev in strokovnjakov v dežele v razvoju za točno določeno obdobje s hotenji po obilnejših zaslužkih, doseženih v čimkrajšem času.

Mikrolokacija procesov migracije na področju Beneške Slovenije odkriva še dodatne ekonomske, socialne ter s tem povezane etnične negativne predznake, ki se kot začaran krog pričnejo ali končajo pri emigraciji. Preden se pogloblje seznanimo s temi procesi in predvsem posledicami, velja najprej definirati področje Beneške Slovenije. Slovenci v Videmski pokrajini naseljujejo področje petih dolin, ki se razprostirajo od Kanalske doline, preko Režije, Terske doline in doline Idrije do Nadiških dolin. Živijo v devetnajstih občinah, od katerih je deset narodnostno (slovensko) kompaktnih, ostale pa so

* Poglavlje iz doktorske disertacije *Politična kultura, narodnostna identiteta, migracijski procesi in etnorazvoj: protislovja narodnostnega razvoja Slovencev v Videmski pokrajini*. Ljubljana 1990.

¹ V Abrucih biva nekoč precej obsežna hrvaška etnična skupnost, ki je tudi močno podvržena emigracijskim tokovom. O tem več Miran Komac: *Hrvaška jezikovna manjšina v italijanski pokrajini Molise. Razprave in gradivo*, (Ljubljana) 1980, 9/10, str. 99—109.

² Nekaj temeljnih del: G. di Caporiacco: *Storia e statistica della emigrazione dal Friuli e dalla Carnia*. Udine, 1969; A. Filipuzzi: *Il dibattito sull'emigrazione. Polemiche nazionali e stampa veneta (1861—1914)*. Firenze, 1976; A. M. Pagani: *L'emigrazione friulana dalla meta del sec. XIX al 1940*. Udine, 1968; G. Lorenzon-Mattioni: *L'emigrazione in Friuli*. Udine, 1967; E. Saraceno: *Emigrazione e rientri. Il Friuli-Venezia Giulia nel secondo dopoguerra*. Il Campo, Udine, 1981; E. Saraceno, R. Grandinetti (a cura di): *Migrazioni e mercato del lavoro. Il caso del Friuli-Venezia Giulia*. Udine, 1980.

³ ISTAT. *Annuario di statistiche Demografiche 1973*. Roma, 1975.

narodnostno mešane. Kanalska dolina⁴ zajema tri narodnostno mešane občine (Trbiž/Tarvisio, Naborjet-Ovčja Vas/Malborgheto-Valbruna, Ponteba/Pontebba); Rezija/Resia⁵ predstavlja samostojno občino; Tersko dolino sestavljata dve narodnostno slovensko kompaktni občini (Bardo/Lusevera, Tipana/Taipana) ter pet narodnostno mešanih občin (Gorjani/Montenars, Neme/Nimis, Ahten/Attimis, Fojda/Faedis, Tavorjana/Torreano); v dolini Idrije živijo Slovenci le v narodnostno mešani občini Praprotno/Prepotto, medtem ko slovenski poselitveni prostor v Nadiških dolinah sestavlja sedem narodnostno (slovenskih) kompaktnih občin. Te so: Podbonesec/Pulfero, Sovodnje/Savogna, Grmek/Grimacco, Dreka/Drenchia, Sv. Lenard/San Leonardo, Srednje/Stregna in Špeter/San Pietro al Natisone. Zaradi svojih orografskih, zgodovinskih, gospodarskih in političnih značilnosti sestavlja sklop sedmih občin Nadiških dolin ozemeljsko celoto, na kateri živijo Slovenci v Italiji najbolj strnjeno.

Dolino Nadiže in njenih pritokov, ki se raztezajo radialno, podobno kot prsti na roki, ter območja predgorij so zasedla, kolonizirala in intenzivno izkoriščala več kot dvanajst stoletij slovanske populacije. Glede na upravno razdelitev je to območje sedmih občin, ki nadomeščajo nekdanjih 36 sosedenj. Skupna površina teh občin znaša 170,42 km², oziroma 3,5 % celotnega ozemlja Videmske pokrajine. V skladu z državnim zakonom št. 25 iz leta 1952, člen 1, je to področje definirano kot »gorsko«, ki mu Deželni urbanistični načrt (P. U. R.) dodeljuje vlogo »gozdno-pašniškega predela«; je pa obenem podvrženo »vojaškim služnostim«⁶ (16. člen Zakona, št. 898, z dne 24. decembra 1976). Za te doline je značilna izrazita razkropljenost večjih in manjših naselij ter posameznih (samotnih) hiš. Po podatkih državnega statističnega zavoda ISTAT je na tem področju 45 večjih in 90 manjših naselij, medtem ko približno 3 % prebivalstva živi v samotnih hišah. Na začetku stoletja je v 135 vaseh živel več kot 17.500 ljudi in leta 1921, ko je bilo s popisom ugotovljeno najvišje število prebivalstva (17.640), je gostota dosegla 103,5 prebivalcev/km².

Iz popisa prebivalstva leta 1981 je mogoče razbrati, da je tedaj živel na tem območju le še 8051 ljudi, od katerih približno polovica (50,5 %) pod 300 m nadmorske višine, ostali pa v višjih predelih, tudi do 900 m. Leta 1961 je odstotek dolinskih prebivalcev znašal le 38,9 %. Med letoma 1961–1981 je sicer število prebivalcev res upadlo za 43,7 %, toda padec ni bil enak na celem ozemlju; v dolinah in nižinskih predelih pod 300 m nadmorske višine se je število znižalo za 26,8 %, medtem ko je v istem obdobju število prebivalcev goratih predelov padlo kar za 54,4 %. Gospodarski viri življenja so bili vezani na zemljo in na kmetijske pridelke. Z ureditvijo teras, s sečnjom dreves, z bonifikacijami itd. je kmet črpal iz hribovitega ozemlja vse, kar mu je narava nudila. Takšna ekonomija, ki je temeljila na obdelavi izjemno razdrobljenih površin (57,6 % lastnikov je posedovalo manj kot hektar obdelovalne zemlje), je nudilo kaj malo dohodka: leta 1952 je bilo ugotovljeno, da 4,46 % posestev ne daje nikakršnega dohodka, 92,67 % posestev prinaša letno 12.000 lir in samo 0,14 % omogoča dohodek, ki je višji od 36.000 lir. Za primerjavo navedimo podatke o višini povprečnega letnega dohodka, ki so ga v letu 1951 dosegli prebivalci v Furlaniji (pokrajini Videm in Pordenone): ta je znašal

⁴ Obsežno bibliografijo o Kanalski dolini je mogoče najti v delu Ernest Steinicke: *Das Kanaltal Val Canale*. Innsbruck 1984, str. 112–137. Glej tudi Tabor »Kanalska dolina 86«, Trst 1987 (ur. Aldo Rupel); Salvatore Venosi/Miran Komac: *Kanalska dolina/Val Canale*. Razprave in gradivo (Ljubljana) december 1987, 20, str. 158–183.

⁵ V izbrano literaturo o Reziji bi veljalo uvrstiti: A. Madotto: *Resia. Paesi e Località*, Udine, 1982; A. Madotto: *La Val Resia ed suoi abitanti*. Udine, 1982; *Resia, il linguaggio della terra e del pane*. Ed. Stampa Triestina, 1981; Pavle Merku: *Enkratnost Rezije. Navezanost na kulturne korenine in shizoglosija. Jezik in slovstvo* (Ljubljana) XXXI, 1985/86, št. 4, str. 101–107; Luigi Paletti: *Rezija/Resia*. V: *Gruppi etnici linguistici della provincia di Udine*. Chiantetti Editore, Udine, 1981, str. 315; Miran Komac: *Rezija/Resia. Zapis o ljudeh na zahodnem obrobju slovenskega etničnega ozemlja*. Razprave in gradivo, (Ljubljana) december 1987, št. 20, str. 141–155; M. Matičetov: *Resia — bibliografia ragionata 1927–1979*. Udine, 1981; Tabor »Rezija 89«, Trst 1990 (ur. Aldo Rupel).

⁶ O pojmu vojaških služnosti podrobneje v delu M. Komac: *Kraška gorska skupnost*, Goriški letnik (Nova Gorica) 1982, 9, str. 163–187.

162.000 lir in je predstavljal 79,2 % vseitalijanskega državnega povprečja. Ker alternativnih gospodarskih virov ni bilo, je bila emigracija zunaj avtohtonega poselitvenega prostora neizogiben element razvoja.^{6a}

Emigracija v deželi Furlaniji-Julijski krajini (ali kakor jo imenuje A. Bagnosco — Italia periferica, oziroma terza Italia z besedami V. Turella) je predstavljala specifično obliko družbeno-ekonomskega razvoja italijanske »politike«. V programu dolgoročnega razvoja, ki ga je italijanska vlada pripravila za obdobje 1948—49/1951—53, ter je bil predstavljen OECD, se emigracija ponuja kot determinantni element razvoja: »Olajšani bosta tako kolektivna kot tudi individualna emigracija (...). Italija obravnava emigracijo kot obliko intenzifikacije gospodarske menjave z imigrantskimi državami, kar bo zagotovo prispevalo tudi k ekonomskemu razvoju teh držav (...). Politika emigracije ne pomeni le zmanjševanje demografskih pritiskov, ampak bo mnogo prispevala k zmanjševanju plačilnega deficita...«. Konceptualizacija emigracije se ni spremenila vse do konca sedemdesetih let. Ta koncept je ohranil tako »načrt Vanoni«, z naslovom »Razvoj zaposlovanja in družbenega proizvoda v Italiji za obdobje 1955—1964; kakor tudi »Program ekonomskega razvoja 1965—1969« (Plan Pieraccini), v okviru katerega se je načrtoval neto odliv 300.000 oseb.⁷

Emigracija v Furlaniji-Julijski krajini ter na področjih, kjer živijo pripadniki slovenske narodnosti še posebej, ni originalen produkt italijanske povojne družbeno-politične izbire, saj segajo začetki emigracije že v prejšnje stoletje. Tipološko bi te procese veljalo razdeliti takole: a) »guziranje«,⁸ posebna vrsta emigracije, ki se je usmerjala predvsem v države osrednje Evrope, začenši od druge polovice 19. stoletja; gre za popotne trgovce, krošnjarje; b) veliki selitveni val v Ameriko, predvsem v Južno Ameriko, od leta 1877 do leta 1915; c) izseljevanje med obema vojnama, od leta 1915 do 1940, ki se je usmerjalo v prekomorske, evropske in v času kolonialističnega fašističnega režima pretežno v druge italijanske pokrajine kot tudi v vzhodnoafriške dežele; č) izseljevanje v Ameriko, predvsem pa v Francijo, Švico, Avstralijo in Belgijo od leta 1945 do leta 1970; sem sodijo tudi skromni migracijski tokovi v Jugoslavijo oziroma Slovenijo do ranih petdesetih let; d) nova emigracija, od leta 1978 do danes, ki se usmerja v države v razvoju, imenovana tudi »cantiéristika« ali »tecnologica«; e) emigracija ženske delovne sile (»dikle«), ki kronološko sicer sodi v obdobje med obema vojnama, vendar jo je zaradi mnogih specifik potrebno obravnavati posebej.

Različni tipi emigracijskih procesov (so) pogojevali (pogojujejo) različne socializacijske/identifikacijske efekte, s specifično narodnostno identitetno »inkarnacijo«, zato velja spregovoriti o posameznih trendih nekoliko bolj podrobno.

Guziranje

Skoraj nemogoče je določiti točen čas, ko se je pričel selitveni pojav na področju Furlanije. Nekateri spisi pričajo, da so se tukajšnji prebivalci izseljevali že v 16. stoletju, in to ne samo v italijanske države in Avstrijo, ampak tudi v druge evropske dežele. Vendar velja o pravi organizirani emigraciji govoriti šele od druge polovice 18. stoletja dalje, ko se je v obdobju cesarice

^{6a} O ekonomskem razvoju v Furlaniji-Julijski krajini po II. svetovni vojni glej v delih: Roberto Grandinetti: *Lo sviluppo industriale dal dopoguerra agli anni '80*. V: *Storia contemporanea in Friuli*. Anno XIII (1983), str. 109—124. C. Tullio Altan (a cura di): *Cultura contadina e modernizzazione: il caso Friuli*. Quaderni della Fondazione Giangiacomo Feltrinelli, n. 18, 1982. Cesare Grinovero: *L'evoluzione dell'agricoltura friulana*. Udine, Del Bianco, 1966. Mario Bettoli: *La condizione operaia in Friuli nel secondo dopoguerra*. V: *Storia contemporanea in Friuli*. Anno XII (1983), str. 125—141.

⁷ Gre torej za tipično neoliberalistično migracijsko politiko, ki pa je italijanske migrante le nekoliko »privilegirala« zaradi statusa Italije.

⁸ Guziranje: Zdi se, da drži etimološka razlaga besede iz nemškega »Haus irren«; hoditi iz hiše v hišo.

Marije Terezije v Avstriji močno razmahnilo gradbeništvo in s tem potreba po fizični delovni sili. Vendar je statistično kvantifikacijo selitvenih tokov na tem področju mogoče spremljati šele od leta 1876 dalje, ko se pri italijanskem ministrstvu za poljedelstvo, industrijo in trgovino uvede spremljanje migracijskih procesov. Vzrokov za selitev je več, pri čemer velja najprej omeniti neugodne geografske razmere: »Začasna emigracija je navadno značilen pojav v družbenem življenju prebivalcev mnogih gorskih predelov. Kjer gostota prebivalstva ni v sorazmerju s proizvodnimi sredstvi in niti s sredstvi za preživljanje (...); nerodovitnost kamnitih površin, obširni gozdovi in pašniki, nerazviti sistemi obdelovanja zemlje, pomanjkanje industrije in torej tudi šibkost trgovine, vse to privede človeka do tega, da odide daleč proč in si poišče kruha in zaslužka.«⁹ Drugi vzrok se kaže v prevladujočem tipu gospodarsko-družinske strukture, ki je dajal prednost prvorojencu: ta je po ustaljeni tradiciji prejel celotno premoženje, tako da so bili ostali prisiljeni ali z njim sodelovati v podrejenem odnosu, ali pa zapustiti domačijo. Ne nazadnje gre omeniti še težka davčna bremena, ki so bila glede na dohodke kmetije občno previsoka.

»Prvi benečanski emigranti so odpotovali na Hrvaško, v Romunijo, Avstrijo, Nemčijo in Rusijo; ukvarjali so se predvsem s delom na železniških progah in v plavžih: pozneje pa so bili krošnjari, ki so prodajali drobnarije, podobe svetnikov...«¹⁰ Večji del teh emigrantov je odpotoval spomladi in se je vračal ob času košnje, nekateri so nato ponovno odšli na pot že pozimi. Razen nekaterih izjem popotnih trgovcev, ki so dospeli celo do Vladikavkaza (sedaj Ordžonikidze), S. Peterburga (Leningrada), Moskve in Kijeva, je večina trgovala v manjših mestih Češke in Madžarske. Nekateri krošnjari so v teh državah uspeli dobiti ugodne pogoje za stalno naselitev. Tako je omembe vredna naselitev šestih slovenskih družin v Vladikavkazu.

Ne glede na obilico težav, s katerimi so se ubadali krošnjari pri svojem delu, pa je ta dejavnost v končni fazi pomenila precejšnjo korist za prebivalstvo Nadiških dolin ter Rezijske. »Tudi v tem primeru nimamo na razpolago statistike slovenskega trgovanja, vendar lahko računamo, da pride preko tega dela vsako leto v naše okrožje približno 50.000 forintov, kar ustreza 125.000 liram.«¹¹

Tovrsten tip emigracije je v Reziji zadobil še dodatne posebnosti, ki jih je mogoče povezovati z določenimi socialno antropološkimi značilnostmi Režijanov. Njihovo popotniško trgovanje ni obsegalo za gorska področja značilno prodajanje izdelkov domače obrti, temveč preprodajanje druge nakupljenega blaga. Ob trgovanju se je v drugi polovici prejšnjega stoletja uveljavil brusarški poklic, v manjši meri pa nekatere druge, prav tako popotniške dejavnosti, kot sta steklarstvo in popraviljanje kuhinjske posode ter hišne opreme. V zadnjih desetletjih 19. stoletja se razširi še zidarski poklic.

Za to področje je značilno, da se omenjene »dejavnosti niso uveljavile enakomerno med Režijani, temveč obstajajo glede na razporeditev poklicev specifične krajevne razmere, ki se krijejo s štirimi naselitvenimi območji, na katera se deli Rezija (...). Ni le slučaj, namreč, da so razlike med omenjenimi štirimi območji zaznavne tudi na jezikovnem področju, kjer odgovarjajo štirim rezijskim govorom, da sovpadajo s posebno razporeditvijo priimkov in končno, da so vidne tudi v krvni sliki Režijanov.«¹² Nadalje so zanimive korelacije med sezonskim značajem izseljevanja in sezonskostjo porok oziroma

⁹ G. Cosattini: *L'emigrazione temporanea del Friuli*. Bertero, Roma, 1903, str. 12.

¹⁰ E. Blanchini: *La proprietà agraria ed i bisogni economici e sociali degli agricoltori nel Friuli italiano*. Udine, 1900, str. 34.

¹¹ Carlo Podrecca: *Slavia Italiana*. 1884, str. 95.

¹² Aleksej Kalc: Etnična problematika kot stičišče med disciplinami na poti v interdisciplinarno raziskovanje: primer izseljevanja iz doline Režije. Referat na II. etnični delavnici štirih inštitutov. Ljubljana, januar 1990, ciklostirano gradivo v Dokumentaciji Inštituta za narodnostna vprašanja, Ljubljana (dalje: INV), str. 3.

rojstev, kot tudi vprašanje zamenjevanja vlog v družini. Zelo zanimiva pa je »lahko primerjava med razporeditvijo poklicev in problemom endogamije, ki v povezavi z razporeditvijo priimkov opozarja na neke vrste samozaščito vsakega izmed štirih rezijanskih območij pred vplivi ostalih treh in se tako navezuje na vprašanje ohranjanja poklica«.¹³

Prvo obdobje izseljevanja 1877—1915

Glavni tok emigracije je v tem obdobju usmerjen v Argentino, ZDA, Brazilijo in Venezuelo, medtem ko je kolonije izseljencev mogoče zaslediti še v Čilu, Mehiki, Urugvaju, Novi Zelandiji, Avstraliji, Alžiriji in Egiptu. Kaže, da je najmočnejši odliv potekal v letih 1877—1890, ko se je odselilo okrog 10.000 ljudi, višek pa je dosegel v letu 1888, ko se izseli 7013 oseb. To prvo izseljevanje, ki so ga zainteresirane imigrantske države (predvsem Argentina) vzpodbujale s propagiranjem raznovrstnih olajšav, je pritegnilo predvsem tiste prebivalce, ki niso bili prvorojenci in zato niso imeli pravice do dedovanja družinskega premoženja. Pa tudi uradna politika je izseljevanje obravnavala predvsem v pozitivnem pomenu. Glede izseljevanja v Ameriko piše list »Patria del Friuli« dne 15. februarja 1878: »... Če tudi odide od 2 do 3 tisoč emigrantov na leto, nas to ne sme skrbeti; upoštevati moramo, da se je samo v naši pokrajini število začasnih emigrantov v Nemčijo dvignilo na 40.000 oseb (...). Izboljšajte položaj naših kmetov, odpravite davek na moko, znižajte ceno soli, predvsem pa naj posestniki izboljšajo položaj svojih kolonov in najemnikov itd. Kjer kmet dobro živi, od tam se ne gane...«¹⁴

Vendar ta zapis označuje obče selitvene tokove v Furlaniji, saj se ji Slovenci »pridružijo« šele proti koncu tega obdobja. Na to nas opozarja tudi Francesco Musoni, ki je še leta 1912 zapisal: »Emigracija v pravem pomenu besede ni v naših krajih nikoli dosegla resnično pomembnih razsežnosti, in to v nasprotju s tem, kar se je dogajalo in se v sicer manjši meri vedno dogaja v nižinskih okrožjih.«¹⁵ In res je bilo v petletju 1895—1899 letno povprečje emigrantov v okrožjih Julijskih Predalp naslednje: v okrožju Čentra 10,64 %, v okrožju Gumin 16,21 % in v okrožju Špeter samo 2,97 %.

Nizek odstotek emigrantov v špetskem okrožju naj bi bil po mnenju Musonija odvisen »delno od značaja tam živečih Slovanov, ki so vajeni mirnega in patriarhalnega življenja, ki nimajo posebnih zahtev in se zato ne morejo odločiti, da bi za cele mesece zapustili družino, pa čeprav bi s tem pripomogli k izboljšanju svojih življenjskih razmer.«¹⁶ Vzporedno s tem nizkim odstotkom emigrantov je zabeleženo tudi odlično fizično in mentalno zdravje prebivalstva. Isti avtor ugotavlja, da prebivalstvo špeterskega okraja ni poznalo pelagre* in navaja statistiko psihičnih bolnikov, ki so bili leta 1907 v pokrajinski umobolnici v Vidmu; po tej statistiki je bilo iz špeterskega okraja le 7 bolnikov v primerjavi z 32 bolniki iz okrožja San Daniele in s 34 iz čedadskega okrožja, in nihče od navedenih sedmih ni bil alkoholik. Ti podatki bodo izjemno

* pelagra: /ital. pellagra, iz pelle agra hrapava koža/ kronična bolezen z izpuščaji, živčnimi motnjami itd. zaradi enolične prehrane s koruzo (pomanjkanje vitamina B kompleksa, endemična v Italiji in Španiji).

¹³ Isti vir, str. 4. Poleg tega velja omeniti še naslednje vire: L. Morassi: *Aspetti dell'emigrazione temporanea in Val Resia. Qualestorie* (Trieste) n. s. x, 3, 1982, str. 39—50; P. Mercù: *Problemi di onomastica regionale. I cognomi in Val Resia. Metodi e ricerche* (Udine) II, 1, 1981, str. 63—68; G. M. Rotta: *La distribuzione dei cognomi nella Valle di Resia* (Udine) XVIII—XIX sec. *Metodi e ricerche* (Udine) n. s. VII, 2, 1988, str. 43—70; G. M. Rotta: *La stagionalità dei matrimoni nella Valle di Resia*. (Udine) XVIII—XIX sec. *Quaderni di scienze antropologiche* (Padova) 13, 1987, str. 110—145.

Tržaška rojaka Majda Kodrič in Aleksej Kalc sta o izseljevanju iz Beneške Slovenije referirala na 25. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Murski Soboti, 1.—3. 10. 1990.

¹⁴ Povzeto po: Fotoalbum izseljencev iz Benečije. ZTT (Trst) 1986, str. 4.

¹⁵ La Slavia Italiana. Estratto dalla »Guida delle Prealpi Giulie« di Olinto Marinelli. Atesa Editrice, 1978, str. 133.

¹⁶ Isti vir, str. 135.

pomembni in indikativni tedaj, ko bomo navajali končni »rezultat« migracijskih procesov.

Izseljevanje v obdobju med obema vojnama

Gre za obdobje, ko se začne t. i. začasna emigracija spreminjati v trajno, kar se bo v vsej tragičnosti pokazalo v letih 1960/70, ko so izseljenci množično spreminjali kraj stalnega bivališča ali državljanstvo. Za to obdobje je značilno tudi dejstvo, da doseže število prebivalstva na avtohtonem poselitvenem ozemlju slovenske manjšine najvišje število, vendar istočasno najhujšo revščino in obup. Emigracija in iskanje zaposlitve zadobijo značaj boja za preživetje; tako je samo v letu 1920 odpotovalo 734 Benečanov. Iskanje dela je postala individualna zadeva, za razliko od predvojnih let, ko so delovali pravi zasebni zbirni centri za emigrante. Fašistični režim, ki je med tem časom prišel na oblast, je na začetku toleriral emigracijo, vendar jo je povzdignil na nivo nacionalne zadeve: za emigrante je uvedel zbirne centre, določil je osebe za oskrbo, organiziral je pripravljalne tečaje. Izbruh velike ekonomske krize, ki je vplivala na povratak množice emigrantov, je fašistični režim spretno in demagoško izkoristil v svoj prid: močno je omejil izdajo potnih listov delavcem — emigrantom ter s sočasno propagando vabil delavce v tujini k povratku. Posledica vsega tega se kaže v nastopanju novih tipov emigracije, ki se vršijo skoraj izključno v okviru državnega teritorija.¹⁷ Javna dela (predvsem meliorizacije zemlje), ki jih je izvajal fašistični režim, zvabijo mnoge družine iz Nadiških dolin; tja odpotujejo verjetno predvsem zato, ker jih k temu prisili pomanjkanje: glavni cilj je bila Littoria (Latina). V tem primeru lahko govorimo o trajni emigraciji, saj je šlo za preselitve celih družin. Mnoge družine so se tam dokončno naselile, čeprav so bili življenjski pogoji in delovne razmere na bonificiranih poljih zelo hudi. »Nekatere družine pa so se, ko se je zrušila propagirana iluzija novega življenja, povrnila v rodno vas, vendar še bolj revne in obupane kot prej.«¹⁸ V 20. letih se je pričela tudi intenzivna interna ženska emigracija (problematika gospodinjskih pomočnic — »dikle«), ki se usmerja v velike urbane italijanske centre.

V 30. letih se nadaljuje notranja emigracija; poleg tega »omogoči imperialistična politika režima, z osvojitvijo Etiopije, nove »rešitve«. Leta 1963 odpotuje v Vzhodno Afriko kar 13.127 Furlanov in med njimi so številni Benečani. Tudi v tem primeru se za »retorično propagando režima o civilizaciji Afrike skriva hudo drugačna stvarnost; naši delavci, ki so se lotili gradnje cest in javnih del, niso kljub napornemu delu dosegli tistega ekonomskega blagostanja, ki so si ga želeli.«¹⁹

In končno se leta 1937 pokažejo nove možnosti za zaposlitev po zbližanju med Italijo in Nemčijo. To so leta novačenja delovne sile predvsem za delo v vojni industriji; ni nepomemben podatek, da se uspejo ženske v tem obdobju v Nemčiji, menda prvič, zaposliti izven poklica gospodinjskih pomočnic.²⁰

Procesi izseljevanja po drugi svetovni vojni

Italijanska ekonomska politika je v prvih letih po vojni temeljila na konservativni liberalistični doktrini (*laissez faire*), ki se je še posebej kazala v po-

¹⁷ Glej o tem podrobneje v: Trevis A., *Le migrazioni interne nell'era fascista*. Torino, Einaudi, 1976.

¹⁸ Fotoalbum izseljencev iz Benečije. ZTT, Trst, 1986, str. 57.

¹⁹ Isti vir, str. 57.

²⁰ O zgodovini ženske emigracije v svetovnih razmerah velja omeniti študiji: Suzana Sinka: *A Historiography of Immigrant Women in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries*. Ethnic Forum (Ohio, USA) 1989, Vol. 9, No. 1—2, str. 122—145. Kot zanimivost naj omenimo, da je bila takoj po drugi svetovni vojni v okviru oddelka za mejna vprašanja tedanje OF sprožena pobuda za izdelavo študije o posebnostih ženske emigracije iz celotnega slovenskega etničnega ozemlja, ki je med obema vojnama pripadal Italiji (Arhiv INV, fasc. 20-6). Ni podatkov o realizaciji najavljene raziskave.

polni odsotnosti kontrole nad cenami in finančnimi transakcijami. Ta politika je bila mogoča tudi zato, ker italijanski gospodarski in infrastrukturni objekti med vojno niso bili porušeni (nepoškodovanih je ostalo okrog 92 % vseh gospodarskih objektov) ter zaradi pomoči, ki je v Italijo pritekala preko programa UNRRA.

V drugi polovici leta 1946 se situacija pričanja radikalno menjati: finančna pomoč UNRRA upada, rezultati v kmetijstvu so katastrofalno slabi, nastopi kriza z angleškim premogom. Vse to vpliva na enormen dvig cen; na mednarodnem finančnem trgu prične italijanska valuta naglo izgubljati vrednost. Kljub tem procesom italijanski liberalni ekonomisti še vedno verjamejo v odrešilen pomen kapitala; banke nimajo nikakršnih omejitev pri kreditiranju proizvodnje, kar vodi v hitro rast inflacije z vsemi posledicami, ki jih ta proces prinaša. Med njimi je bil odliv kapitala najhujši.

Poleti leta 1947 se italijanska vlada odloči za radikalen obrat: izvede devalvacijo valute, boj proti inflaciji pa temelji na izredno ostri monetarni politiki. Ob koncu leta se pokažejo prvi rezultati v obliki hitrega padanja cen, vendar istočasno zabredejo v krizo številna majhna in srednje velika podjetja, kar močno povečuje brezposelnost. Finančna stabilizacija vpliva na povratak kapitala ter na krepitev vrednosti italijanske valute. Dodaten element stabilizacije predstavlja finančna pomoč skozi Marshallov program, ki se v glavnem uporabi za krepitev deviznih rezerv; te ob koncu leta 1951 znašajo kar 921 milijonov dolarjev. Ta stabilizacija se je po drugi strani kazala v dolgi gospodarski depresiji, ki jo je bilo mogoče reševati le s programiranim odlivom aktivne delovne sile. Vladni program za obdobje 1948—1952 je predvideval emigracijo dveh milijonov delavcev.²¹

Vseitalijanski protiinflacijski program je tudi na področju Furlanije — Julijske krajine puščal nemajhne posledice: upad proizvodnje (tako industrijske kot na področju kmetijstva) povečanje brezposelnosti, splošna pavperizacija ter celo lakota. V tej zvezi je indikativen podatek, ki ga je leta 1947 objavil lokalni tisk (*Il Messaggero Veneto*, 26. 10. 1947): govori o izjemno povečanem prometu v zastavljalnici Monte di pietà, ki se je v obdobju december 1946 — december 1947 dvignil od 5012 operacij v vrednosti 3.556.310 lir na 8603 v vrednosti 14.070.279 lir. Ljudje so zastavljali praktično vse, od koles do štedilnikov.

Omenili smo, da se je kot rezultat boja proti inflaciji s pomočjo restriktivne finančne politike izjemno povečala brezposelnost. Julija 1945 je v Furlaniji — Julijski krajini obsegala približno 30.000 delavcev, aprila 1946 se to število poveča na 55.000. Velja dodati, da so bile v tistem času italijanske meje s sosednjimi državami zaprte za emigrante.²² Novi ekonomski program sicer legalizira emigracijo, vendar ostaja število brezposelnih kljub odlivu delavcev še vedno nespremenjeno (med 55.—56.000 ljudi). Uradno registriranih emigrantov v letih 1947 in 1948 se giblje med deset in enajst tisoč, medtem ko še vedno poteka proces »črne emigracije«. Ta se usmerja predvsem v Francijo in Belgijo, kjer se zaposlujejo v rudnikih premoga.²³

Legalno emigracijo pa italijanska vlada uravnava s pomočjo pogodb s tistimi državami, ki potrebujejo delovno silo, tako da se istočasno del ustvarjene proizvodne vrednosti italijanskih emigrantov pretvori v dobavo surovin

²¹ O tem podrobneje: Marcello De Cecco: *La politica economica durante la ricostruzione*. V: *Italia 1943—1950, La ricostruzione*. Bari, Laterza, str. 290.

²² Julija 1946 je imelo v Furlaniji le 1270 oseb priznan status emigranta.

²³ O usodah »črnih emigrantov« glej na primer: Gianni Schiratti: *Il Farmacista Beltrame fa il minatore. Il Nuovo Friuli (Udine)* 5. 9. 1948. Teresina Degan: *Lo sfruttamento del lavoratore italiano nelle miniere del Belgio. Lotta e lavoro*, 8. 12. 1946. Gravi dichiarazioni di due operai sul trattamento riservato agli italiani. *Liberta*, 14. 3. 1947. B. Tonutti: *Questi datori di lavoro. Il nuovo Friuli (Udine)*, 20. 6. 1948.

(predvsem premoga). Pogodbe so sklenjene s Francijo,²⁴⁻²⁶ Nizozemsko,²⁷ Švedsko,²⁸ Veliko Britanijo,²⁹ Luksemburgom,³⁰ Belgijo³¹ in Švico.³²

Tudi v primeru izseljevanja italijanskih državljanov v izvenevropske države Italija ureja in podpira selitveni val s pomočjo dvostranskih državnih pogodb. Emigrantom zagotavlja kritje stroškov za potovanje in minimalno pomoč pri preselitvi; ne zagotavlja pa niti delovnega mesta niti zavarovanja. S preselitvijo emigranti izgubijo vse pravice iz naslova socialnega varstva, ki so jih dosegli z delom v Italiji, prav tako izgubijo družinske dodatke in zdravstveno zavarovanje za domače, ki ostanejo v Italiji. Ob povratku v domovino izgubijo še vse ostale pravice, ki bi jim pripadale zaradi opravljenega dela v tujini, razen v primeru, da dosežejo pokojnino. Zato je nekako naravno, da se preseljujejo predvsem sorodniki tam že ustaljenih emigrantov, ki so zanje že preskrbeli delovne pogodbe.

Doba največjega izseljevanja zaobsega petletje 1948—1952 v Argentino, leta 1949—1957 v Venezuelo, leta 1950—1954 v Brazilijo, obdobje od leta 1950 v Avstralijo in od leta 1951 dalje v Kanado. Italijanska emigracija v ZDA³³ kaže posebne značilnosti, po katerih se razlikuje od emigracije v ostale države; te značilnosti zavisijo predvsem od posebnih norm, ki urejajo dotok tuje delovne sile v ZDA. V primerih prekoceanskega izseljevanja lahko govorimo

²⁴ Accord entre l'Italie et la Sarre relatif à l'immigration en Sarre de travailleurs italiens (Paris, 18. maj 1949). Ta pogodba nadomešča podoben sporazum, ki ga je vojaška uprava za Posarje sklenila s italijansko vlado 3. julija 1946. D. P. R. 11. januar 1950, n. 282 (Gazz. Uff., 6. junij 1950, n. 128).

²⁵ Protocole réglant l'émigration de mineurs italiens en France et la fourniture française correspondante de charbon à l'Italie. (Rim, 15. maj 1947). S tem protokolom se je Italija obvezala, da bo Franciji v letu 1947 posredovala 25.000 delavcev za delo v rudnikih premoga. Obseg emigrantov naj ne bi bil nižji od 2000 delavcev na mesec. Odlok z dne 2. aprila 1948, n. 886 (Gazz. Uff. 21. junij 1948, n. 161).

²⁶ Accord italo-français relatif à l'immigration italienne en France (Rim, 21. marec 1947). Odlok z dne 10. aprila 1948, n. 730 (Gazz. Uff. 21. junij 1948, n. 142). Sporazum je določal, da bo Francija sprejela v letu 1947 200.000 italijanskih delavcev (17.000 oseb na mesec) ter jih zaposlila v industriji in kmetijstvu. Nič nenavadnega zatorej ni, da je italijanska imigracija v prvih povojnih letih predstavljala več kot štiri petine imigracijskih tokov. Podobno kot v Belgiji imajo tudi v Franciji visok delež v strukturi priseljene populacije cele družine, ki težijo k dokončni ustalitvi.

²⁷ Arrangement entre l'Italie et les Pays-Bas relatif à l'engagement d'ouvriers italiens pour le travail de fond dans les mines néerlandaises (Rim, 4. 12. 1948). D. P. R. 23. november 1949, n. 1136 (Gazz. Uff. 28. februar 1950, n. 49). Italija je s to pogodbo zagotavljala permanenten dotok 100 delavcev vsak mesec za delo v rudnikih.

²⁸ Accordo italo-svedese relativo all'emigrazione di operai italiani in Svezia (Rim, 19. april 1947), ki je omogočal zaposlitev 500 specializiranim delavcem v strojni industriji. Zakon 16. december 1947, n. 1621 (Gazz. Uff. 3. februar 1948, n. 27).

²⁹ Accordo fra l'Italia e la Gran Bretagne riguardante il trasferimento di operai italiani nelle fonderie, Rim, 11. januar 1947. Odlok z dne 13. aprila 1948, n. 935 (Gazz. Uff. 22. julija 1948, n. 168), ki je določal imigracijo 2800 delavcev za delo v livarnah s klavzulo, da število visoko specializiranih delavcev za to področje ne sme presegati 800.

³⁰ Accordo tra l'Italia ed il Lussemburgo per l'emigrazione di mille operai agricoli (Luxembourg, 6. april 1948). D. P. R. 20. januar 1949, n. 423 (Gazz. Uff. 22. julij 1949, n. 166), ki je predvideval zaposlitev 1000 delavcev v kmetijstvu.

³¹ Approvazione degli Accordi e scambio di Note fra l'Italia e il Belgio effettuate a Roma. Zakon z dne 16. decembra 1947, n. 1663 (Gazz. Uff. 19. februar 1948, n. 42): a) Protocollo italo-belga per il trasferimento di 50.000 minatori italiani in Belgio, dal 23. giugno 1946; b) Scambio di Note per l'annullamento dell'art. 7 del Protocollo suddetto del 26—29 ottobre 1946; c) Annesso al Protocollo di emigrazione italo-belga del 26. aprile 1947; d) Scambio di Note per l'applicazione immediata, a titolo provvisorio, dell'annesse del 27—28 aprile 1947. — S temi določbami se je reguliral dotok, delovni pogoji, mezdna in socialno zavarovanje 50.000 delavcev, ki so se zaposlili v belgijskih rudnikih. Tako je bil že leta 1948 vsak tretji rudar Italijan in med njimi je bilo precejšnje število Benečanov, ki so se naselili predvsem v okolici mest Liège in Taminés. Trend po sprejemanju celih družin je bil prisoten tudi v Belgiji, s čimer je hotela država uravnovesiti svoj demografski sistem. Tudi ženska emigracija je imela zaposlitvene možnosti, vendar predvsem kot gospodinjske pomočnice oziroma kot manualne delavke v tovarnah.

³² Accordo tra l'Italia e la Svizzera relativo all'immigrazione dei lavoratori italiani in Svizzera (Rim, 22. junij 1948). D. P. R. 10. december 1948, n. 1659 (Gazz. Uff. 12. marec 1949, n. 59). Ta dogovor je v primerjavi z zgoraj navedenimi nekoliko specifičen, saj ureja problematiko začasnega oziroma sezonskega zaposlovanja ter procese imigracije italijanskih delavcev iz obmejnih italijanskih regij v Švico. Za razliko od imigracije v zgoraj omenjene države, ki se statusno spreminja sočasno z nastajanjem EGS, pa ostajajo migracijski procesi v Švico permanentni: tako po tipologiji poklicev, kot načinih pravnega razreševanja te problematike.

³³ Glej o tem študijo: Phyllis Martinelli and Leonard Gordon: Italian Americans: images across half a century. Ethnic and Racial Studies (London) Vol. 11, No. 3, str. 319—332 (članku je pridani obilen pregled literature). Alexander De Conde: Half Bitter, Half Sweet. Scribner's, 1972. Richard Gambino: Blood of My Blood. Doubleday and Co., 1974. Joseph Lopreato: Italian Americans. Random House, 1970. Wayne Moquin (ed): A Documentary History of the Italian Americans. Preager, 1974. Lawrence F. Pisani: The Italian in America. Experience. Our Sunday Visitor, 1977.

o dokončnih ali vsaj dolgoročnih življenjskih izbirah, saj so povratniki v domovino v primerjavi z odhodi izredno maloštevilni.

V šestdesetih letih se kot posledica izboljšanih gospodarskih razmer v Italiji močno zmanjšajo emigrantski tokovi, ob istočasnem povečanju obsega povratnikov. Vendar ti ne dobivajo zaposlitve na avtohtonem teritoriju v Beneški Sloveniji, temveč v ravninskih predelih v Furlaniji (industrijski trikotnik okrog Manzana); to predstavlja osnovni razlog za praznenje prvobitnega poselitvenega prostora. Pot iz hribovskih vasi do delovnega mesta je zamudna in draga, kar privede mnogo ljudi do tega, da se naselijo v nižino, predvsem v okolico krajev Čedad, Corno di Rosazzo, San Giovanni al Natisone, Premariacco in Remanzacco.

Praznjenje tradicionalnega poselitvenega ozemlja je tako povzročilo, da živi danes zunaj tega ozemlja že večina iz Beneške Slovenije in Rezijske izhajajočega prebivalstva, od teh pa je velik del (približno 10.000 oseb) v navedenem nižinskem območju. V ta pas se »slovensko prebivalstvo ni koncentriralo le z neposredno emigracijo z avtohtonega ozemlja, ampak tudi posredno s povratnimi selitvenimi tokovi iz imigracijskih dežel Evrope in sveta (razmerje med neposredno in sporedno imigracijo znaša približno 40 : 60)«. ³⁵ Po neobjavljeni vladni oceni za leto 1983 živi danes slovensko prebivalstvo v Videmski pokrajini že v 14 občinah, kjer leta 1910 niso zabeležili prisotnosti Slovencev, in kjer je njihov sedanjí delež v skupnem številu prebivalstva ocenjen med 5 in 10 %, kar je razvidno iz priložene tabele.

Občina	Število	%
Čedad	3356	30,0
Moimacco	421	30,0
Remanzacco	483	10,0
Buttrio	368	10,0
Manzano	761	10,0
Corno di Rosazzo	303	10,0
S. Giovanni al Natisone	578	10,0
Premariacco	374	10,0
Predamano	136	5,0
Povoletto	247	5,0
Tricesimo	267	4,0
Reana del Rojale	197	4,0
Campoformido	100	1,6
Videm	1518	1,5

Skupno naj bi v navedenem nižinskem pasu živeče slovensko prebivalstvo predstavljalo nad 5 % vsega tukajšnjega prebivalstva.

Ekonomska emigracija v Slovenijo

Ta smer emigracije je bila dosedaj povsem neznana; odkriva nam jo šele pazljivo pregledovanje arhivskega gradiva, pa še v tem najdemo le skromne sledove. Iz dokumentov izvemo le to, da je do leta 1952 v Sloveniji delalo približno 50 delavcev iz Benečije, od katerih je bila polovica sezonskih, ostali so bili redno zaposleni. Vendar so se zapleti pojavili tedaj, ko so emigranti želeli pošiljati zaslužek domov, kar pa v tistem času ni bilo v skladu z zvezno zakonodajo. V okviru Slovenije se je ta problem hotelo rešiti tako, da so v ta namen zagotovili v okviru blagovnega plana 1.500.000 lir, »da bi lahko 22 delavcev Benečanov pošiljalo svojcem njihove prihranke, četudi v minimalni meri«. ³⁶

³⁵ Milan Bufon: Etnično-regionalni razvoj obmejnih regij. Primer s Slovenci poseljenega ozemlja v Furlaniji-Juljski krajini. Magistrska naloga, Trst, 1989, str. 121.

³⁶ Arhiv INV, fasc. 20-4.

Kljub takšni rešitvi pa je Zvezno ministrstvo za delo z aktom št. 9720/50 z dne 26. 12. 1950 odklonilo ponujen način razreševanja te problematike, kljub temu, da so v Sloveniji dokazali, da je »vprašanje velike važnosti iz političnega ozira«.³⁷ Kakšna je bila usoda Beneških emigrantov v Slovenijo po tej odločitvi ni znano; ker se v kasnejših arhivskih dokumentih ta problematika ne pojavlja, sklepamo, da se je razrešila s preprostim odhodom Benečanov v druga, nejugoslovanska delovna okolja.

* * *

Še posebej ko opazujemo posledice izseljevanja s stališča skupnosti, se navadno pokažejo izredne (demografske) vrzeli v tej skupnosti, ki determinantno pogojujejo bodoči razvoj. Na tem mestu velja poudariti le nekaj najbolj indikativnih statističnih podatkov: v zadnjih tridesetih letih so Nadiške doline izgubile več kot 8500 od skupnih 16.195 prebivalcev, medtem ko izrazito narašča število prebivalstva v industrijsko razvitih nižinskih občinah z odstotki rasti, ki se gibljejo od 39 % pa vse do 56 %. Ta dva nasprotujoča si pojava, demografski padec na slovenskih območjih Videmske pokrajine in porast v nekaterih drugih predelih Furlanske nižine, sta medsebojno tako tesno povezana, da ju lahko obravnavamo kot ekstrema istega procesa, katerega vzroke je treba pripisati opredelitvam gospodarske politike v bližnji preteklosti.

Ob tem pa velja še posebej poudariti, da so bile posledice za področje Beneške Slovenije mnogo hujše (v primerjavi z ostalimi področji v Videmski pokrajini), saj je odliv mlajše aktivne populacije zaustavil večino reprodukcijskih procesov, ki so se v širši »drugoetnični« skupnosti, kljub občutnem padcu populacije, lahko nadaljevali. Prav to dejstvo pogojuje neprestano upadanje deleža slovenskega prebivalstva (na avtohtonem ozemlju) v celotnem številu prebivalstva Videmske pokrajine. Po zgodovinskem višku, doseženem leta 1921, se začenja postopno padanje slovenske populacije, ki je še posebno močno po II. svetovni vojni. Delež (slovenske) populacije se tako manjša od 2,77 % (1951), 3,35 % (1961), 3,36 % (1971), 2,79 % (1981) do 2,69 % (1984) v primerjavi s celotno populacijo v Videmski pokrajini.

Poleg tega pa velja še posebej dodati, da je obravnavano narodnostno mešano ozemlje izgubilo v obdobju 1951–1985 kar 47,5 % populacije! Toda bolj kot ta kvantitativni skok so zastrašujoče druge demografske spremembe, ki bistveno determinirajo možnosti kvalitativnega razvoja narodnostno mešanih občin. Sem vsekakor sodi odnos med aktivnim in neaktivnim prebivalstvom, ki se je samo v obdobju 1971–1981 dvignil od 1,45 na 1,62, ter indeksi staranja, ki krepko presegajo povprečje v Videmski pokrajini.

Razkroj človeškega tkiva slovenske skupnosti v Nadiških dolinah, ki je sledil množičnemu izseljevanju, je nujno privedel do globokih posledic v psihičnem in družbenem stanju obravnavane etnične populacije. V študiji o nозološkem položaju v čedadski krajevni zdravstveni enoti, ki so jo opravili delavci pokrajinske psihiatrične službe (objavljena leta 1976) beremo: »(...) upad demografskih števil spremlja porast indeksa psihičnih obolenj, ki se zdravijo v bolnišnicah«.³⁸ Najpogostejše omenjene bolezni so alkoholizem (27,53 % hospitaliziranih bolnikov), nevroze (19,82 %) ter shizofrenija (17,85 % bolnikov).

³⁷ Arhiv INV, fasc. 20-4, dokument 4/2-51 z dne 13. januarja 1951.

³⁸ Indagine conoscitiva sulla situazione nosologica dell'unità sanitarie locale »Civdale«, Civdale, 1976. O tem tudi: Emil Cenčič, Beneška Slovenija. V: Ideje in vrednote, Trst, 1973, str. 73.

Riassunto

I PROCESSI DI MIGRAZIONE NEL FRIULI — VENEZIA GIULIA CON RIGUARDO AL SLAVIA VENETA (BENEŠKA SLOVENIJA)

Miran Komac

Negli ultimi 150 anni, i processi di migrazione rappresentano un'elemento chiave nello sviluppo della popolazione slovena nel Friuli — Venezia Giulia. Si tratta di processi prevalentemente unidirezionali, dato che a forti correnti di emigrazione possiamo contrapporre soltanto una riemigrazione sporadica, numericamente limitata e con bassi indici »qualitativi«: molto spesso ritornano soltanto gli emigrati anziani, ammalati oppure pensionati, mentre tutti i tentativi di far ritornare la popolazione attiva sono terminati, in miglior dei casi, con il loro insediamento nella pianura friulana. La politica di sviluppo italiana si è resa conto di quant'era importante lo sviluppo delle zone di montagna, che da sempre erano uno spazio di popolamento tradizionale sloveno, soltanto allora, quando la loro ricostruzione era praticamente già impossibile.

I processi dell'emigrazione hanno radicalmente trasformato le condizioni di vita e la situazione dei Sloveni nella Provincia di Udine. Inanzitutto possiamo collegarle con determinate caratteristiche sociali e antropologiche delle popolazioni slovene, i Resiani ad esempio: le correlazioni tra il carattere stagionale delle migrazioni e la struttura professionale, lo scambio dei ruoli nella famiglia, il problema dell'endogamia e la stagionalità dei matrimoni ovvero delle nascite sono molto interessanti.

La terribile spopolazione del territorio autoctono è un'altra tragica conseguenza dell'emigrazione. Soltanto negli ultimi 30 anni, la Slavia Veneta (Beneška Slovenija) ha perso persino il 47,8 % della popolazione, la sua percentuale è scesa ai modesti 2,69 % della totale popolazione nella Provincia di Udine. A queste trasformazioni quantitative dobbiamo aggiungere anche alcune trasformazioni demografiche qualitative. Tra le ultime c'è anche il rapporto tra la popolazione attiva e quella inattiva. L'indice, che illustra questo rapporto, soltanto nel periodo 1971—1981, è incrementato dal 1,45 % al 1,62 %, e gli indici di invecchiamento sono molto più alti della media nella Provincia di Udine.

Non è meno importante constatare, che la decomposizione del tessuto della comunità slovena nelle valli del Natisone (Nadiža) ha avuto profonde ripercussioni sullo stato psichico e quello sociale della popolazione etnica in questione. Le analisi della situazione nosologica riportano che la diminuzione degli indici demografici è accompagnata dall'incremento dell'indice di malattie psichiche, tra le quali indicano l'alcolismo, varie neurosi e la schizofrenia.

Un graduale spegnimento della vita nelle zone di montagna della Slavia Veneta (Beneška Slovenija) apre dei dilemmi di sviluppo del tutto nuovi che sono condizionati da una presenza più vasta dei Sloveni in numerosi centri industriali della pianura friulana — Premariacco, Moimacco, Udine (Videm) e soprattutto Cividale del Friuli (Cedad).

GORIŠKI LETNIK — ZBORNIK GORIŠKEGA MUZEJA

Goriški muzej (Nova Gorica) je začel leta 1974 izdajati svojo redno letno publikacijo z naslovom »Goriški letnik«. Doslej je izšlo šestnajst števk. Zbornik prinaša znanstvene in poljudno-znanstvene prispevke predvsem s področja arheologije, etnologije, zgodovine, zgodovine umetnosti, literarne zgodovine; prispevki so vezani prvenstveno na prostor severne Primorske ter sosednje Furlanije. Tako sodelujejo v zborniku tudi tuji pisci z obmejnih področij. »Goriški letnik« želi biti tudi revija, ki naj ustvari dialog na znanstveni ravni ob naši zahodni meji. K temu naj poleg objav znanstvenih člankov pripomorejo tudi ocene in poročila o različnih periodičnih publikacijah, ki izhajajo v deželi Furlaniji-Juljski krajini.

»Goriški letnik« lahko naročite pri Goriškem muzeju, Grajska 1, SLO-65001 Nova Gorica.

OBVESTILA

ZVEZE ZGODOVINARJEV JUGOSLAVIJE NI VEČ

Zveza zgodovinarjev Jugoslavije (ZZJ) je vključevala zgodovinarje bivše Jugoslavije, ki so jih predstavljali zastopniki republiških zvez oziroma zveze društev. Njeno delo je zamrlo že pred dvema letoma in v letu 1991 popolnoma ugasnilo. Zveza zgodovinskih društev Slovenije (ZZDS) je 8. oktobra 1991, ko je potekel trimesečni moratorij iz Brionske deklaracije, naslovila na ZZJ dopis z ugotovitvijo, da ZZJ v nedanji obliki ne obstaja več.

ZZD Slovenije združuje in povezuje deset zgodovinskih in dve muzejski društvi: ZD Ljubljana, ZD v Mariboru, ZD za Severno Primorsko, ZD za Južno Primorsko, ZD v Novem mestu, ZD v Celju, ZD na Ptuju, ZD za Gorenjsko, ZD za Pomurje, ZD za Koroško, Muzejsko društvo v Škofji Loki ter Belokranjsko muzejsko društvo. Število članov ZD Slovenije niha med 1600—1700. V okviru Zveze delujejo sekcije za gospodarsko, krajevno in novejšo zgodovino ter šolska sekcija. Strokovna glasila Zveze Zgodovinski časopis, Kronika in Časopis za zgodovino in narodopisje redno izhajajo.

O novih nalogah ZZD Slovenije bo odločal občni zbor na 26. Zborovanju slovenskih zgodovinarjev, ki bo jeseni 1992 v Slovenj Gradcu.

Predsednica ZZD Slovenije
dr. Darja Mihelič